

ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ – ВИЗНАЧЕННЯ ЕТАПІВ

Бабайлов В. К., канд. екон. наук, доцент

Деділова Т.В., канд. екон. наук, доцент

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

Постановка проблеми. Як відмічається у літературі «Вивчення історії часто пов'язане з певними практичними або теоретичними цілями...» [1]. Й, мабуть, найголовну ціль історичної методології визначив ще Томас Мор у своєму ствердженні, що ми вивчаємо історію для того, щоб краще планувати майбутнє [2]. На думку авторів даної публікації історія є видом діяльності, дослідження, методологією якого є дві основні методики: методика як аналіз проблеми у зміні в часі і методика як аналіз проблеми у зміні в просторі. Саме така методологія, дозволить поширити й поглибити розуміння минулого обраних сфер діяльності з метою використання корисного і недопущення повторення помилок. Саме в цьому й причина існування історій економіки, менеджменту, філософії тощо. Не може бути виключенням і історія соціальної відповідальності (СВ). Її засвоєння важливе також й для підвищення якості знань, вмінь і навичок щодо навчальної дисципліни «Соціальна відповідальність», яка викладається у закладах вищої освіти (ЗВО). Для створення істинного уявлення, розуміння історії СВ спочатку буде корисним і актуальним аналіз уявлень історії СВ в останніх дослідженнях і публікаціях. Й тільки після цього може бути сформульована мета подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Автори даної статті сконцентрували увагу на розумінні СВ видатними вченими самих різних епох і відповідних провідних країн, як історичних етапів у часі, починаючи з епохи Античності. Це свідчить про те, що особливий внесок у розуміння відповідальності зробив, перш за все, відомий давньогрецький філософ Платон. Він стверджував, що відповідальність перед законом співвідноситься з відповідальністю перед державою, яка відповідальна за добробут громадян [3].

У дослідженні [3] також проведене порівняння та стисле визначення історичних етапів розвитку відповідальності та їх трактування відповідними вченими. Узагальнюючи результати авторського порівняння [3] можна виділити наступні етапи генезису поняття «відповідальність».

У період античності відповідальність розглядалася як суспільний обов'язок перед державою, закріплений у правових нормах, а індивід вважався відповідальним за свої дії та дотримання встановлених законів. Платон і Арістотель акцентували увагу на відповідальності особи перед державою, що турбується про добробут громадян, тоді як Піфагор зосередився на особистій відповідальності за свою поведінку.

Охріменко О. та Іванов Т. у своїй роботі [4] відзначають наступне бачення поглядів Платона на відповідальність. Він підходив до цього поняття з двох

сторін: моральної відповідальності та юридичної, яка виникає як внаслідок порушення закону. Таким чином, автори виділяють два аспекти: позитивний, що означає моральні обов'язки особи перед суспільством і державою, і негативний – відповідальність, яка настає у разі порушення встановлених норм.

Тут, однак, мова має бути зовсім про інше: відповідальність настає однаково, як за порушення правил моралі, так й за порушення норм права, встановлених державою. Й ні про який позитивний аспект порушення правил моралі не може бути речі. Відповідальність і настає тільки при порушенні правил, причому як моральних (правил моралі), так й правових (правил права, юридичних правил). А там, де мораль не порушується, відповідальність не існує взагалі. Тобто позитивного аспекту у відповідальності – не існує, виходячи із самої дефініції відповідальності.

У дослідженні [5] зазначається, що Платон виступав проти концепції невідвортної долі чи фатуму, підкреслюючи важливість особистої відповідальності людини за власне життя та вибір. Тобто, тут стверджується, що порушення будь-яких встановлених правил цілком залежить тільки від людини і не може бути виправдано ніякими зовнішніми причинами. Як бачимо далі, це теж неоднозначна думка.

Найбільш детельний аналіз внеску Платона у визначення відповідальності зроблене у роботі [6]. Тут авторами підкреслено його значний внесок у становлення поняття відповідальності в античній філософії, завдяки акцентуванню уваги на правовому регулюванні в суспільстві та охороні кримінально-правових відносин. Зазначено, що Платон сформулював чіткі правові принципи, актуальні не лише з історико-теоретичної точки зору, а й у сучасній практиці законотворення. Також наголошено, що у своїх роботах Платон класифікував різні типи злочинів, такі як порушення проти богів, держави, життя і здоров'я людей, а також проти служби власності, честі, гідності, правосуддя та війни. Він також окреслив форму покарання, яка, на його думку, є кількістю для підтримки порядку у суспільстві.

Також у роботі [4] автори висловлюються думки щодо відповідальності а античній філософії за іншими поглядами. Зокрема, Сократ вважав, що уникнення відповідальності приносить людям більшу шкоду, ніж прийняття покарання, хоча муки совісті підтримують нерозумну душу від зла. Відповідно із давніми звичаями, як згадував Демосфен у промові «Проти Аристократа», особа, що здійснила вбивство, не могла залишитися на рідній землі, оскільки це вважалося небезпекою для добробуту всього народу. Солон, соціальний реформатор, наголошував, що відповідальність за злочини однієї людини лягає і на суспільство в цілому. Аристотель, своєю чергою, розглядав відповідальність через взаємодію держави та громадянина.

У середньовічній філософії поняття відповідальності було осмислене з позицій тецентризму, що додало йому релігійного забарвлення та духовної глибини. Зокрема, Тертуліан і Августин розглядали відповідальність як божественний обов'язок, що спостерігається на перетині земних і духовних світів. Тертуліан підкреслював здатність душі до вибору, який визначає відповідальність

за вчинки, тоді як Августин бачив відповідальність як засіб досягнення гармонії між «градом земним» та «градом небесним» [3].

Філософи Нового часу, такі як Гоббс і Локк, трансформували відповідальність у суспільно-політичну категорію, де держава і громадяни вступають у певні зобов'язання. Локк, наприклад, визнав відповідальність як складову суспільного договору, яка не має сенсу поза умовами суспільного співжиття. Фейєрбах Л. робить висновок, що людина неминуче несе відповідальність за несправедливі вчинки щодо інших. Він звертає увагу на необхідність гармонізувати «власну волю» з «волею по відношенню до інших», тобто поєднати особливості прагнення з добробутом оточуючих. Український філософ Григорій Сковорода також підкреслював відповідальність за вибір між добром і злом, правдою і брехнею [3].

Доба Просвітництва розширила концепцію відповідальності, включивши ідею взаємних обов'язків між державою і громадянами. Руссо говорив про взаємну відповідальність громадян та держави, а Кант зосередився на моральній відповідальності особи, яка несе відповідальність не лише за власні дії, а й за розвиток людства загалом.

Узагальнення проведеного аналізу приводить до висновку, що у розвитку СВ простежуються такі історичні етапи: Античність; Середньовіччя; етап Нового часу; етап Просвітництва; етап із кінця ХІХ – початку ХХІ ст. Таким чином, поняття відповідальності пройшло складний шлях від правового й державного зобов'язання до складного філософського й морального принципу, що ґрунтується на добровільному виборі особи й взаємній відповідальності громадян і держави.

Невирішені складові загальної проблеми. В контексті даної публікації важливим аспектом, невирішеною складовою загальної проблеми (визначення її сенсу) є відсутність визначення, оцінки переваг і недоліків розуміння відповідальності на кожному зі визначених історичних етапів.

Формулювання мети статті. Тому метою статті є вирішення означено складової загальної проблеми соціальної відповідальності. Відповідно були сформульовані завдання: визначення переваг і недоліків розуміння відповідальності на етапах Античності, Середньовіччя, Нового часу, Просвітництва, етапі кінця ХІХ – початку ХХІ століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. При вирішенні першої задачі (визначення переваг і недоліків розуміння відповідальності на етапі Античності) будемо приймати до уваги розуміння означеної категорії, наведене в роботі [7], та спиратися на висновок авторів щодо значущості такого етапу як головного в її еволюції. Саме тут первісно формується усвідомлення відповідальності як внутрішньої якості особистості, що за своєю сутністю схожа із обов'язком, за невиконання якого було передбачене покарання (Платон, Аристотель).

Однак, ця оцінка потребує суттєвого уточнення. Так, з огляду на інші літературні джерела, які вже були проаналізовані раніше, можна зазначити, що, наприклад, Платон вважав, що відповідальність зводиться, перш за все, до відповідальності держави, до відповідальності за порушення законів, встановлених державою, до відповідальності норм права. Відкриття існування й увага Платона до правової відповідальності – це без сумніву перевага, позитив

погляду на визначення відповідальності. Саме Платон виокремив види покарань, які суспільство має застосовувати за певні протиправні дії.

Щодо розуміння відповідальності Платоном, то вже у [6] відмічається, що, досліджуючи злочини проти власності, зокрема крадіжки, філософ акцентував увагу на їхній моральній оцінці. Одночасно у своїх роздумах він використовував правові поняття, що згодом стали фундаментом для сучасного права. Це величезна заслуга Платона на шляху прогресу у розумінні визначеності. Але урахування навіть обох факторів відповідальності (морального і правового) визначає лише місце виникнення відповідальності, а не її сутність. Зазначимо, для існування відповідальності необхідна саме ще одна умова – організація адекватності рівня покарань ступеню скоєного порушення правил. Аналогічні переваги і недоліки розуміння відповідальності характерні й для Аристотеля.

При вирішенні другого завдання – визначення переваг і недоліків розуміння відповідальності на етапі Середньовіччя, врахуємо розуміння відповідальності, розкриті у роботі [7], а саме факт ототожнення відповідальності з поняттям відповідальності перед Богом

Однак, це не потрібне розглядати як крок назад у порівнянні з античними філософами. Це скоріше навпаки є удосконалення людської моралі Античності, доповнення її більш узагальненою, релігійною мораллю. Так, величезний вчений-філософ, вчений-теолог Тертуліан теж визначав сенс відповідальності. Як філософ-теолог, він зрозумів, що людина, якою б мудрою і освіченою вона не була, не завжди у змозі вирішити деякі життєві проблеми лише за допомогою обмеженої людської логіки, обмеженого людського розуму. Він вважав, що всі намагання людини у цьому напрямку нелогічні, позбавлені будь-якої логіки, тобто, абсурдні. Людині залишається тільки взяти на віру факти, які реально існують, але не піддаються розумінню за допомогою обмеженої людської логіки. Тому у людини залишається лише один шлях – прийняти цей факт на віру. Саме так необхідно розуміти знаменну і величезну за своєю глибиною і стислою формою формулу Тертуліана: «Вірую, бо абсурдно!» [8].

Щодо відповідальності Тертуліан вважає, що підставою для відповідальності стає порушення законів (тобто, правил) укладених не тільки державою, але й людьми, тобто, правил моралі. При цьому він доповнює людську мораль ще й релігійною мораллю. Августин фактично поділяє ідеї Тертуліана щодо відповідальності, розглядаючи її як процес, що відбувається на межі двох світів – земного («граду земного») та духовного («граду небісного»), де знаходиться вирішення питань морального вибору та обов'язку. В свою чергу, Ориген розглядає відповідальність переважно як свідомий вибір особи, спрямований на особисте вдосконалення та саморозвиток [3].

Але при всьому значному прогресі у розумінні відповідальності на етапі Середньовіччя й тут автори теж не приходять до найголовного – визначення сутності відповідальності.

При вирішенні третього завдання – визначення переваг і недоліків розуміння відповідальності на етапі Нового часу, аналіз роботи [3] показав, що автор звертає увагу на діяльність таких видатних вчених тієї доби, як Томас Гоббс, Дж. Локк, Б. Спіноза. Загальна риса цього етапу в тому, що всі ці автори у різній

формі виказують впевненість в тому, що будь-яка відповідальність є соціальною. Так, наприклад, Б. Спіноза вважав, що злочиним, тобто, порушуючим правила поведінки, може бути визнане таке, що проявляється лише в умовах суспільного (тобто, соціального) співжиття. Однак, й тут не існує визначеності головного у відповідальності – її сутності.

При вирішенні четвертого завдання – визначення переваг і недоліків розуміння відповідальності на етапі Просвітництва, безсумнівно необхідно використовувати думки про відповідальність таких видатних вчених того часу, як Ж.-Ж. Руссо, Ч. Беккарія, Ш.-Л. Монтеск'є, І. Канта, Л. Фейєрбаха, детальний аналіз ідей яких викладений у роботі Білоус О. та Павліківської О. [3]. Так, Ж.-Ж. Руссо вважає, що відповідальність повинна мати взаємний характер і охоплювати як громадян, так і державу. Ч. Беккарія бачить відповідальність як спосіб, що допомагає стримувати людину від схильності до зла. Ш.-Л. Монтеск'є підкреслював важливість індивідуальної відповідальності, вважаючи, що кожна людина повинна відповідати лише за свої вчинки, а не за дії своїх батьків. І. Кант розглядає відповідальність людини як обов'язок перед усім людством, а Л. Фейєрбах трактує особу як основоположний елемент держави та правової системи. При всій повазі до вказаних думок щодо СВ таких видатних вчених, вимушені визнати, що загальне, суттєве визначення соціальної відповідальності відсутнє й тут.

У сучасній науковій літературі виокремлюється ще один важливий етап у розвитку концепції соціальної відповідальності, що охоплює період від кінця ХІХ до початку ХХІ століття. Цей час вважається одним із найбільш динамічних у дослідженні поняття відповідальності, позначений різноманітністю підходів до його сутності і значення – плюралізмом поглядів на проблему відповідальності. Спираючись на результати роботи [7], погодимось, що із актуальністю плюралізму, але з позиції, що він не призведе до помилки у визначенні сутності СВ. Тут доречно дещо змінена крилата приказка: «Плюралізм мені друг, але сутність дорожча».

На цьому етапі формується соціальна відповідальність на глобальному рівні, яка визначає пріоритети розвитку людської цивілізації через міжнародні домовленості, спрямовані на забезпечення сталого розвитку. Важливими подіями у цьому напрямі стали конференції в Ріо-де-Жанейро (1992, 2012) та Йоганнесбурзі (2002), а також ініціативи ООН, зокрема Глобальний договір. Також світова спільнота розробила низку стандартів, таких як ISO 26000 та ISO 9001:2000, щоб сприяти соціально відповідальним діям. В Україні питаннями дослідження динаміки позитивних змін, що відбуваються завдяки впровадженню принципів сталого розвитку, займається Інститут економіки промисловості НАН України, мережа Глобального договору ООН в Україні, Центр «Розвиток корпоративної соціальної відповідальності» та ін. організації.

Й саме на даному етапі була визначена основна властивість соціальної відповідальності – її сутність; тобто, була доведена головна властивість СВ, як організації адекватності рівня покарання характеру (ступеню) порушення правил соціуму [9].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, в ході проведеного дослідження було отримано наступні основні результати:

– визначені перевага і недолік розуміння відповідальності на етапі Античності (перевага: відповідальність правильно пов'язують із порушенням правил моралі і права; недолік: відсутнє розуміння необхідності умови відповідальності – адекватності рівня покарань характеру порушення правил);

– визначені перевага і недолік розуміння відповідальності на етапі Середньовіччя (перевага: людські правила моралі доповнюються релігійними правилами – заповідями; недолік: знання відповідальності не досягають розуміння її сутності);

– визначені перевага і недолік розуміння відповідальності в епоху Нового часу (перевага: вперше доводиться, що будь-яка відповідальність є соціальною; недолік: знання відповідальності, як і раніше, не досягають розуміння її сутності);

– визначені перевага і недолік розуміння відповідальності на етапі Просвітництва (перевага: доповнене розуміння багатьох інших аспектів відповідальності; недолік: але суттєве визначення СВ відсутнє й тут);

– визначена перевага розуміння відповідальності на етапі кінця XIX – початку XXI століття – сформульована сутність СВ, як адекватність рівня покарання характеру порушення правил соціуму.

Загалом, отримані результати сприятимуть підвищенню рівня знань такого особливого поняття і явища, як соціальна відповідальність, що у свою чергу, підвищить ефективність її практики, як важливої і специфічної форми менеджменту.

Перелік посилань

1. Історія. *Вікіпедія* : Сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F> (дата звернення: 10.11.2024).

2. Томас Мор. *Вікіпедія* : Сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%81_%D0%9C%D0%BE%D1%80 (дата звернення: 10.11.2024).

3. Білоус О., Павликівська О. Генезис розвитку теорії та методології соціальної відповідальності підприємства. *Галицький економічний вісник*. 2019. Т. 57. № 2. С. 39-52.

4. Охріменко О. О., Іванова Т. В. Соціальна відповідальність: навч. посіб. Київ : НТУ «Київський політехнічний інститут», 2015. 180 с.

5. Основні ідеї філософії Платона: бібліотека. *Всеосвіта* : Сайт. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/0011yt-12c4.doc.html> (дата звернення: 10.11.2024).

6. Колос М. І. Платон: ідеї цивілізаційного розвитку кримінального права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2017. Вип. 43(2). С. 122-127.

7. Вітковська І. М., Євдокимова І. А. Становлення поняття відповідальності у філософії та соціології. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2020. Вип. 27. С. 77-81. DOI: <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i27.925>.

8. Credo, quia absurdum est. *Вікіпедія* : Сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Credo,_quia_absurdum_est#:~:text=Credo (дата звернення: 10.11.2024).

9. Бабайлов В. К., Шершенюк О. М. Конспект лекцій «Соціальна відповідальність» для студентів спеціальностей 051 «Економіка», 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність». Харків : ХНАДУ, 2022. 37 с. URL: <https://api.dspace.khadi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/500b4ef1-0a1e-4697-bdf5-167328b57569/content> (дата звернення: 10.11.2024).

References

1. History, *Wikipedia* : Website, available at <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F> (last accessed 10.11.2024).

2. Thomas More, *Wikipedia* : Website, available at https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%81_%D0%9C%D0%BE%D1%80 (last accessed 10.11.2024).

3. Bilous, O., Pavlykivska, O. (2019), “Genesis of the development of the theory and methodology of social responsibility of the enterprise” [Henezys rozvytku teorii ta metodolohii sotsialnoi vidpovidalnosti pidpryemstva], *Galician Economic Herald*, Vol. 57, No. 2, P. 39-52.

4. Okhrimenko. O., Ivanova, T. (2015), *Social Responsibility: a textbook* [Sotsialna vidpovidalnist: navch. posib.], NTU “Kyiv Polytechnic Institute”, Kyiv, 180 p.

5. The main ideas of Plato's philosophy: Library, *Vseosvita* : Website, available at <https://vseosvita.ua/library/embed/001lyt-12c4.doc.html> (last accessed 10.11.2024).

6. Kolos, M. (2017), “Plato: ideas of civilizational development of criminal law” [Platon: idei tsyvilizatsiinoho rozvytku kryminalnoho prava]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, Series: Law, Iss. 43(2), P. 122-127.

7. Vitkovskaya, I., Evdokimova, I. (2020), Formation of the concept of responsibility in philosophy and sociology [Stanovlennia poniattia vidpovidalnosti u filosofii ta sotsiolohii], *Actual problems of philosophy and sociology*, Iss. 27, P. 77-81. doi: <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i27.925>.

8. Credo, quia absurdum est, *Wikipedia* : Website, available at https://uk.wikipedia.org/wiki/Credo,_quia_absurdum_est#:~:text=Credo (last accessed 10.11.2024).

9. Babailov, V., Shchereniuk, O. (2022), *Lecture notes “Social Responsibility” for students of specialties 051 “Economics”, 076 “Entrepreneurship, Trade and Exchange Activities”*, KhNAHU, Kharkiv, 37 p, available at <https://api.dspace.khadi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/500b4ef1-0a1e-4697-bdf5-167328b57569/content> (last accessed 10.11.2024).

РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 338; JEL Classification M 14

Бабайлов В.К., Деділова Т.В. ІСТОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ – ВИЗНАЧЕННЯ ЕТАПІВ

Мета. У науковій літературі відзначається, що суспільство вивчає історію для того, щоб краще планувати майбутнє. На думку авторів даної публікації, історія є видом діяльності, дослідження, методологією якої є дві основні методики: методика як аналіз проблеми у зміні в часі; методика як аналіз проблеми у зміні в просторі. Саме така методологія, дозволить поширити поглиблення розуміння минулого обраних сфер діяльності для використання корисного і недопущення повторення помилок минулого. Враховуючи даний аспект, метою дослідження є розкриття сутності та змісту поняття соціальної відповідальності шляхом оцінки переваг і недоліків розуміння відповідальності на визначених історичних етапах (Античності, Середньовіччя, Нового часу, Просвітництва, етапі кінця ХІХ – початку ХХІ століття). **Методика дослідження.** Дослідження ґрунтується на огляді літературних джерел, діалектичному методі Гегеля, методиці 2С70, методі аналогії. **Результати.** В роботі визначені переваги і недоліки розуміння відповідальності на етапі Античності (перевага: відповідальність правильно пов'язують зі порушенням правил моралі і права; недолік: відсутнє розуміння необхідності умови відповідальності – адекватності рівня покарань характеру порушення правил). Визначено переваги і недоліки розуміння відповідальності на етапі Середньовіччя (перевага: людські правила моралі доповнюються релігійними правилами – заповідями; недолік: знання відповідальності не досягають розуміння її сутності). Визначено переваги і недоліки розуміння відповідальності на етапі Нового часу (перевага: вперше доводиться, що будь-яка відповідальність є соціальна; недолік: знання відповідальності як і раніше не досягають розуміння її сутності). Визначено переваги і недоліки розуміння відповідальності на етапі Просвітництва (перевага: доповнене розуміння багатьох інших аспектів відповідальності; недолік: але суттєве визначення СВ відсутнє й тут). Визначено переваги розуміння відповідальності на етапі кінця ХІХ – початку ХХІ століття – сформульована сутність СВ, як адекватність рівня покарання характеру порушення правил соціуму. **Наукова новизна.** Вперше надано оцінку переваг і недоліків історичних етапів розвитку СВ у контексті розкриття її сутності та змісту. **Практична значущість.** Отримані результати сприятимуть поглибленню рівня знань соціальної відповідальності, що, у свою чергу, підвищить ефективність практики СВ, як важливої і специфічної форми менеджменту.

Ключові слова: історія; соціальна відповідальність; етапи; переваги; недоліки; мораль; право; правила; сутність.

UDC 338; JEL Classification M14

Babailov V., Dedilova T. HISTORY OF SOCIAL RESPONSIBILITY – DETERMINATION OF STAGES

Purpose. The scientific literature notes that society studies history in order to better plan for the future. In the opinion of the authors of this publication, history is a type of activity, research, the methodology of which is based on two main methods: the method as an analysis of a problem in change in time; the method as an analysis of a problem in change in space. Based on this aspect, the purpose of the study is to reveal the essence and content of the concept of social responsibility by assessing the advantages and disadvantages of understanding responsibility at certain historical stages (Antiquity, the Middle Ages, the New Age, the Enlightenment, the late XIX – early XXI century). **Methodology of research.** The study is based on a review of literature, Hegel's dialectical method, the 2C70 method, and the method of analogy. **Findings.** The study has identified the advantages and disadvantages of understanding responsibility in the Antiquity (advantage: responsibility is correctly associated with violation of the rules of morality and law; disadvantage: there is no understanding of the need for a condition of responsibility – adequacy of the level of punishment to the nature of the rule violation). The authors have identified the advantages and disadvantages of understanding responsibility in the Middle Ages (advantage: human rules of morality are supplemented by religious rules – commandments; disadvantage: knowledge of responsibility does not reach the understanding of its essence). The advantages and disadvantages of understanding responsibility at the stage of the New Age have been determined (advantage: for the first time it is proved that any responsibility is social; disadvantage: knowledge of responsibility still does not reach understanding of its essence). The advantages and disadvantages of understanding responsibility at the Enlightenment stage have determined (advantage: augmented understanding of many other aspects of responsibility; disadvantage: but there is no essential definition of SR here). The advantages of understanding responsibility at the end of the XIX – beginning of the XXI century have determined – the essence of SR is formulated as the adequacy of the level of punishment to the nature of violation of the rules of society. **Originality.** For the first time, the author assesses the advantages and disadvantages of the historical stages of SR development in the context of disclosing its essence and content. **Practical value.** The findings will contribute to deepening the level of social responsibility knowledge, which in turn will increase the effectiveness of SR practice as an important and specific form of management.

Keywords: history; social responsibility; stages; advantages; disadvantages; morality; law; rules; essence.

Відомості про авторів / About the Authors

Бабайлов Василь Кузьмич – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: super_super_kod@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1451-7222>. Моб. +380501392776.

Деділова Тетяна Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: dedilova@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3924-979X>. Моб. +380502818328.

Babailov Vasil – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Dedilova Tetiana – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.